

Előtanulmány Batsányi János verseinek kritikai kiadásához

TÓTH Barna

HUN-REN-DE Klasszikus Magyar Irodalmi Textológiai Kutatócsoport, tudományos segédmunkatárs
ORCID: 0009-0001-6555-6822

Preliminary study for the critical edition of BATSÁNYI János's poems

Abstract | A critical edition of BATSÁNYI János's poems was published in 1953, edited by TARNAI Andor and KERESZTURY Dezső. Since then, the scholarly community has described the edition as "exemplary" and "model", but a new critical edition has become necessary. On the one hand, because on two occasions after the '53 volume was finalized, larger and more significant autobiographical sources have emerged. On the other hand, in the seventy years since the publication of the volume, the theoretical foundations, focal points, methods and possibilities of critical text editions have changed considerably. The current critical edition follows the principle and method of analysis of genetic textual communication, and an electronic critical edition is being produced in parallel with the book-based edition. In this preliminary study, after a general introduction, I will present the structure of the forthcoming volume and a method of manuscript analysis that is not found in the TARNAI and KERESZTURY edition.

Keywords | BATSÁNYI János, critical edition, electronic critical edition, textology, philology

* A tanulmány a HUN-REN Klasszikus Magyar Irodalmi Textológiai Kutatócsoport programja keretében jött létre, a szerző munkáját a Magyar Művészeti Akadémia Ösztöndíjprogramja segítette.

Batsányi János költeményeinek 1953-as kritikai kiadását¹ lapozva arra gondolhatunk, hogy nem különösebben nagy a költő életműve: mindössze 73 költemény,² s ezek a verstöredékekkel kiegészítve is alig tesznek ki 230 oldalt, noha minden egyes vers új lapon kezdődik, így több esetben csak pár sort tartalmaz egy-egy oldal. A versek közel felének csak egyetlen autográf vagy a szerző életében nyomtatásban megjelent szövegváltozata van – a költői életmű ezen része tehát a genetikus elvű, minden szövegforrást feldolgozó közlési mód számára is könnyen elvégezhető munkát ígér.

A költő kéziratok hagyatékát vizsgálva már más kép tárul elénk. Batsányi javítgató alkotó volt, s a javítások többnyire nem az „egy régi változat → egy új változat” típusúak, hanem gyakran több egyenértékű új változatot találunk az átjavított régi mellett. A verssorok és a versszakok sorrendjét is egészen szabadon variálta Batsányi a költeményen belül, olykor versrésztleteket helyezett át egyik versből a másikba, sőt levelekben és más prózai szövegekben is találhatunk versekből való mondatokat, tartalmilag és mondatszerkezetileg azonos résztleteket. Viszonylag kevés költeményről maradt fenn négynél több autográf szövegforrás, de van néhány szöveg, ahol kiugróan magas a szövegforrások száma, *A' magyar lantos* című versnél például huszonnyolc.

A kéziratok hagyatékának jelentős hányadát képezik a töredékes versrésztletek. Ezeket az 1953-as kritikai kiadás is figyelembe vette (holott a főszöveg elvű kiadások ezt ritkán teszik meg), *Törmelékek, rögtönzések* címmel tizenhét oldalnyi válogatást közölt az ennek egyébként többszörösét kitevő szövegrésztletekből. Sőt, *Három töredék* címmel főszöveggé emelt s külön vizsgált három, többé-kevésbé jól kontextualizálható verstöredéket. Annyiban is különlegesek Batsányi töredékei, hogy egy részük nem a versalkotás folyamán létrejött szövegrész, hanem olykor egy-egy korábban már létezett, de elveszett vagy megsemmisült, megsemmisített versnek az utólagos és részleges szerzői rekonstrukciója.³

A szerző által összeállított s teljes egészében, tehát nem töredékesen fennmaradt szövegcsoporthoz mindössze kettő áll rendelkezésünkre, az 1827-es *Batsányi János' Versei*, és a tartalmában ezt magában foglaló, tíz verssel kiegészült,⁴ 1835-ös *Batsányi János'*

1 BATSÁNYI JÁNOS, *Összes művei I.: Versek*, szerk. KERESZTURY Dezső és TARNAI Andor (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1953), a továbbiakban: BJÖM I.

2 A tervezett kritikai kiadás Batsányi János összes költeményét feldolgozza, de jelen tanulmányban csak a magyar nyelvű költeményekről lesz szó. Ennek oka az, hogy a német nyelvű költeményeket Doncsicz Etelka rendezte sajtó alá, így ebben a tanulmányban ezeket a verses műveket csupán felsoroljuk.

3 BJÖM I., 242.

4 Hogy ténylegesen mennyivel bővült az 1835-ös kötet az 1827-eshez képest, nehezen meghatározható. A későbbi kötetben a *Várna és Mohács* című versciklusban négy vers szerepel, a korábbiakban ezek közül csak egy volt megtalálható, a *Majthényi Barta keserve* (melynek később a *Déli György' látása* lett a címe), egy verset tehát egy versciklus váltott fel – avagy három új verssel bővült a gyűjtemény. *A' Magyar Költő idegen meszsze földön* című vers az 1827-es kötetben egy részből, azon belül öt énekből állt, az 1835-ös kötetben kibővült egy második résszel, mely hét énekből épül fel – ez tehát továbbra is egy *darab* vers, noha terjedelme több mint a duplájára duzzadt, s a vers egyes részei bizonyos szövegforrásokban önálló költeményként tűnnek fel.

Poétai Munkái című kötet (ez utóbbi kézirat, cenzúrai példányban is). Más szövegcsoporthoz csak erősen töredékes formában maradtak ránk, az 1808-as kötetterv kéziratában például csak egyetlen vers őrződött meg teljes egészében, s csupán nyolc további azonosítható a laptöredékekből. A versek és versrészletek jellemzően önálló lapokon, a hagyaték más részeivel összekeveredve, tehát minden kontextus nélkül maradtak fenn, így keletkezésükről, keletkezésük idejéről semmilyen információt nem hordoznak, vagy csak nagyon keveset.

Egy kritikai kiadásnak, ha a szövegforrások közti egyenlő értékűséget hirdeti, kötelessége minden egyes töredékkel foglalkozni – az azonban kérdés, hogy ez hogyan lehetséges. Egy papírfecsin lévő párszavas töredék hogyan dolgozható föl, ha a leírás tényén kívül semmi sem deríthető ki róla.

Doncsecz Etelka 2013-as tanulmánya⁵ igen nagy alaposággal mutatja be Batsányi kézirat hagyatékának sorsát. Megtudhatjuk, hogy a költő linzi hagyatékának, a költemények egyik legfontosabb, terjedelmében a legnagyobb forráscsoportjának rendezője Kantz Zsigmond volt, ő juttatta el az anyagot a Magyar Tudományos Akadémiának saját feljegyzései és jegyzetei kíséretében. Kantz érdemei tehát kétségtelenek, ugyanakkor szövegrendezői módszerei olykor megnehezítik a kritikai kiadás készítését. A hagyaték ezen része, mint már említettük, túlnyomó többségében kisebb-nagyobb különálló lapokból áll. A legjobbat feltételezve azt gondolhatjuk, hogy a már korábban is összekeveredett lapokat Kantz nem keverte tovább. A lapok csoportosítása, a feltételezhető csoportok sorrendbe rakása lehetetlen feladat, legalábbis teljes bizonyossággal nem rekonstruálhatóak szövegcsoporthoz, a feltételezhetőség szintjén mozogva is csak néhány esetben kísérelhetjük ezt meg, s ilyenkor is legfeljebb nyolc-tíz lapot csoportosíthatunk a sok szzból. Kantz a hagyatékot két részletben küldte el az MTA-nak, az első 1872 áprilisában (MTA KIK Kt. RUI 8r. 80.), a másikat pár hónappal később, novemberben (MTA KIK Kt. K 751/1). Ez utóbbi küldemény 623 kéziratforrást tartalmaz, melyek 172 zöld színű selyempapírra lettek fölragasztva, s ilyen módon egy albumot képeznek. A kéziratforrások több mint fele apró cetli, nyilván nagyobb lapokból lettek kivágva. Ha volt a levágott részekben bármilyen adat, mely a szövegforrás keletkezési körülményéről vagy idejéről árulkodott, az el lett választva a papírszeleten maradt írástól, s ez ma már nem felkutatható. Az egyazon tablókra került cetlikről egyértelműen megállapítható, hogy (néhány szórványos kivételtől eltekintve) semmilyen kapcsolatban nincsenek egymással, más a papír minősége, az írásképe, a tinta színe, a lapoknak a sárgulás mértékéből kikövetkeztethető kora. A legtöbb esetben a cetlik alakja és mérete dönthette el, hogy mi került, *mi fért fel* egy tablóra. Vagyis a feltételezhetően eleve sem rendezett állapotban lévő szövegforrások valószínűleg tovább keveredtek és csonkultak.

Másfelől nézve, a linzi hagyaték imént tárgyalt második felével mégis szerencsebb dolga van a kritikai kiadás készítőjének, mint az első részével. A zöld selyempa-

5 DONCSE CZ ETELKA, „Szkíta Horatius és bécsi Sappho: Előtanulmány Batsányi János levelezésének készítő kritikai kiadásához”, *Irodalomtörténeti Közlemények* 117 (2013): 281–318. Jelen tanulmány a címével is a Doncsecz Etelka munkájával való párhuzamot kívánja kifejezni.

piros tablók számozva vannak, s a tablókon elhelyezkedő szövegforrásoknak (ezeknek száma jellemzően 2–9 közé esik) megadható pontos lelőhelyük: a kéziratári jelzet (MTA KIK Kt. K 751/1) után a tabló számát megadva, ez után pedig a szövegforráson fel nem tüntetett, de értelemszerűen, balról jobbra és fentről lefelé haladva számolandó sorszámot írva (szögletes zárójelben). Batsányi linzi hagyatékának első, MTA KIK Kt. RUI 8r. 80. kéziratári jelzet alatt található szövegforrásai nem azonosíthatók ilyen egyértelműen, noha erre nagy szükség lenne, mert több száz szövegforrásról van szó, többségükben ezek is egyetlenlaposak vagy lapokról levágott fecnik. Sorszámozás nem mindegyiken van, s ha van is, esetleges vagy ellentmondásos. Mivel jobb módszer nem nagyon kínálkozik a pontos azonosításra, a kéziratári jelzetten belül a szövegforrás sorszáma, vagyis fizikai elhelyezkedése lesz feltüntetve, s a lehető legpontosabban igyekeznünk leírni a forrás külső jellemzőit – bízván a kéziratári és kutató kollégákban, hogy megőrzik a kéziratlapok mostani sorrendjét. (Még akkor is, ha ez jelenleg bizonyosan nem a helyes, eredeti sorrend – ilyen keveredést én is több helyen találtam, az adott szövegforrás tárgyalásánál ezekre részletesen kitérek.)

Keresztury Dezső és Tarnai Andor 1953-as kritikai kiadása rendkívül alapos munka, a rengeteg újonnan előkerült tényanyag a sajtó alá rendezők szerint is „a szokásosnál bővebbre duzzasztotta e kiadás jegyzeteit”.⁶ E munka kikerülhetetlen alap a most készülő kritikai kiadás számára is. A kötet megjelenése után többször is előkerültek olyan szövegforrások, melyeknek a sajtó alá rendezők eredeti elgondolása szerint szintén a BJÖM első kötetében lett volna a helyük. A BJÖM sorozat 1961-ben megjelent harmadik, prózai műveket feldolgozó kötetének végén található a *Pótlás az első kötethez* című fejezet, mely új adatokat közöl, s addig ismeretlen szövegforrásokat is bemutat, vagy legalább a létezésükre hívja fel a kutatók figyelmét.⁷ A könyvsorozat negyedik, 1967-ben megjelent darabja teljes egészében az első kötethez tartozik, mondhatni annak pótkötete, mely Batsányi *Der Kampf* című szövegét dolgozza föl.⁸ E nagyszabású fölfedezést alig húsz évvel később újabb követte: Reisinger János 1984-es *Irodalomtörténeti Közlemények*-beli tanulmányában mutatta be azt a kéziratcsoportot, mely Párizsból került elő, s mely nyolc költeménynek tartalmazza korábban ismeretlen szövegforrását.⁹ Reisinger a tanulmányában ezt írja: „A most nyilvánosságra kerülő szövegek a későbbiekben talán szükségessé tehetnek egy gyűjteményes vagy kibővített kritikai kiadást”.¹⁰ A most készülő kritikai kiadás igénye tehát már negyven évvel ezelőtt (Keresztury és Tarnai munkájának megjelenése után alig harminc évvel) megfogalmazódott és indokoltnak tűnt.

6 BJÖM I., 241.

7 BATSÁNYI János, *Összes művei III.: Prózai művek: Második kötet*, szerk. KERESZTURY Dezső és TARNAI Andor (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1961), 763–768, a továbbiakban: BJÖM III.

8 BATSÁNYI János, *Összes művei IV.: Der Kampf (A viaskodás)*, szerk. ZSINDELY Endre (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1967).

9 REISINGER János, „Batsányi János ismeretlen verskéziratai”, *Irodalomtörténeti Közlemények* 88 (1984): 480–498.

10 Uo., 487.

Napjaink kritikai kiadásai alapvetően eltérnek az ötvenes években születettektől. Az elvi és módszertani különbségekről alább lesz szó, itt csupán néhány dolgot említünk meg, melyek az előzőek szólamához (a kritikai kiadás készítésének nehézségei) kapcsolódnak. A BJÖM első kötete, noha Reisinger szavaival élve „maig mintaszerű kiadás”,¹¹ nem ad például összefoglaló leírást, listát vagy táblázatot a szövegforrásokról. Az egyazon szövegcsoporthoz található versek listáját is csak hosszas lapozgatás árán lehet összegyűjteni. A szövegforrások azonosítása két okból is problémás, az egyik független a sajtó alá rendezők munkájától: megváltoztak a kéziratári jelzetek (például ami korábban RUI 40. 85 volt, ma már K 753),¹² a másik pedig az, hogy egyes rövidítéseket nem a legnagyobb pontossággal határoztak meg. A KTE rövidítésről (jelölés az MTA KIK Kt. K 378 jelzetű szövegforrás-csoport) a rövidítésjegyzékben ez olvasható: „Kisfaludy-Társaság Erekytetára. Újabban beolvastva a Magyar Tudományos Akadémia kéziratárába.”¹³ Az *Expensenbuch* kifejezés szintén egy szövegforrásra utal, mely azonosítva van több helyen is, de mindig folyamatosan szöveg belsejében s az előfordulásoknak csak csekély hányadában. A sajtó alá rendező páros kiválóan ismerte Batsányi kéziratos hagyatékát, talán ezzel magyarázható, hogy a levelek esetén például többször elhagyja a pontos hivatkozást, ha az korábban már *valahol* le lett írva.¹⁴ Szintén nem hibaként, csak az utókor dolgát olykor megnehezítő körülményként említhető meg az, hogy az 1953-as kötet az idegen nyelvű szövegeknek nem adja meg magyar fordítását. Egyedül a latin nyelvű szövegrészleteket fordították le, az igen gyakran előforduló, sokszor oldalnyi terjedelmű francia és német szövegrészleteket eredeti nyelven közlik.

A tervezett kiadásról

Batsányi János verseinek genetikus elvű kritikai kiadása a közelmúltban megjelent hasonló kiadásokat követi. Elvi és módszertani szempontból Debreczeni Attila Kazinczy-kiadása a fő példa,¹⁵ de természetesen maga a szöveganyag átalakítja a feldolgozás lehetőségeit, és a súlypontokat is máshová helyezi. A szövegidentitásokon alapuló pontos kronológiai rend fölállítását Batsányi költői életművében például filológiai hiteles adatok hiányában csak töredékesen lehetséges. Más fókuszpontok, például a szerzőség kérdése, mely fontos szerepet játszott a Csokonai- vagy Fazekas-kutatásban, itt jóval kisebb jelentőségű. Hovánszki Mária Verseggy Ferenc költeményeit feldolgo-

¹¹ Uo.

¹² A tervezett kötet természetesen tartalmazni fog egy táblázatot a régi és új jelzetekről.

¹³ BJÖM I., 239.

¹⁴ További példákat találhatunk a 19. és 29. lábjegyzetben említett helyeken.

¹⁵ KAZINCZY Ferenc, *Költemények*, szerk. DEBRECZENI Attila, a német levélszövegeket szerk., ford. DEÁK Eszter és DONCSECZ Etelka, a görög szövegrészeket szerk. D. TÓTH Judit, 2 köt. (I.: *Szövegek*, II.: *Jegyzetek*), Kazinczy Ferenc művei, első osztály: Eredeti művek – kritikai kiadás (Debrecen: Debreceni Egyetemi Kiadó, 2018).

zó háromkötetes munkája¹⁶ annyiban hasonlatos a most tervezett Batsányi-kiadáshoz, hogy bár genetikus elvű szövegfeldolgozásról van szó, mégsem közöl minden egyes szövegforrást. Hogy Batsányi esetében egyes szövegforrások elhagyását mi indokolja, arról alább lesz szó.

Feltehető a kérdés, hogy miért éppen genetikus szövegfeldolgozási elvek szerint készül Batsányi verseinek kritikai kiadása, hiszen a versek közel felénél nincs több szövegforrás, melyeken a szöveg alakulása nyomon követhető és vizsgálható lenne, s ahol mégis van, ott a szövegforrások keletkezési ideje nehezen meghatározható.

Batsányi költeményeinek „másik” felénél fellelhető több szövegforrás is, melyek ráadásul igen jelentős mértékben térnek el egymástól, több esetben olyannyira, hogy felmerülhet a kérdés, hogy egyáltalán azonos szövegidentitásba sorolhatók-e. Az alapvetően *ultima manus* elvre építkező BJÖM is szükségesnek találta például a *Búsongás* című versnél, hogy jegyzetben közölje a költemény egy korai változatát, mivel az ehhez közeli s a véglegestől jelentősen eltérő állapotot négy szövegforrás is megőrizte. Tovább árnyalja a helyzetet, hogy e költeménynek részletei a *Magyar Museumban* s Ányos Pál verseinek Batsányi által sajtó alá rendezett kötetében nyomtatásban is megjelentek – ezen töredékes szövegforrásoknak (ha egyáltalán töredékesnek kell őket tekintenünk, s nem egy nagyobb műből kiemelt önálló szövegeknek) a szövegkörnyezetet is figyelembe vevő vizsgálata szintén a genetikus feldolgozást teszi indokolttá és szükségessé.

A szövegforrások összevető vizsgálatát kívánja meg Batsányi szövegeinek azon jellegzetessége is, hogy a verses szövegek egyes részei prózai szövegekben köszönnek vissza. Egy 1793-as, Aranka Györgynek írt levélben például kétbekezdésnyi szöveg nem más, mint a *Levél Szentjóni Szabó Lászlóhoz* című vers néhány sora. A *Beszéd. 1798 (Töredék)* című prózai szöveg utolsó mondata (*Üssön akármikor ama' nagy óra, a' melylyet, halandók lévén, el nem kerülhetünk: ha híven eljártunk hivatatalunkban, eleget éltünk!*) egyértelmű tartalmi és szövegszerű kapcsolatban áll az *Üssön akármikor...* című verssel: *Üssön akármikor, üssön ama végóra, halandók // Lévéen amellyet kikerülnünk nem lehet...* E szövegkapcsolatokra néhány esetben már a BJÖM is felhívta a figyelmünket, és sok ilyen példát lehetne még felsorolni, noha a prózai szövegek ilyen szempontú feldolgozása még az elején tart. Ezen összevető vizsgálatban nagy segítséget jelent, hogy készül Batsányi János leveleinek kritikai kiadása, és a sajtó alá rendező Doncsicz Etelka jóvoltából hozzáférhettem rengeteg olyan szövegforráshoz, melyek korábban nehezen voltak elérhetők, vagy fel sem voltak kutatva.

A tervezett kiadás felépítése

A hagyományos kritikai kiadások, mint például a BJÖM, kronológiai rend szerint közlik a költeményeket, azoknak (nem betűhű) főszövegeit. Ez a minta most értelemszerűen nem követhető, hiszen nem főszövegek lesznek létrehozva, hanem szövegforrások

16 VERSEGHY Ferenc, *Összes költeményei*, szerk., tan. HOVÁNSZKI Mária, 3 köt. (I.: *Szövegek*, II.: *Jegyzetek*, III.: *Dallamok*), Régi magyar költők tára: XVIII. század 18 (Debrecen: Debreceni Egyetemi Kiadó, 2021–2022).

lesznek betűhűen közölve, melyek ráadásul nagyon gyakran nem állíthatók kronológiai rendbe, hiszen a kéziratlapokról többnyire nem állapítható meg a szövegek keletkezési ideje.

Az 1953-as kritikai kiadás készítői, más eszköz nem lévén, a papírfajtának, az írásképnak és a helyesírás vizsgálatának módszerével próbálták legalább nagyjából meghatározni a szövegforrások keletkezési idejét.¹⁷ Batsányi írásképnak négy szakaszát különböztették meg (ifjúkori írás, férfikora írása, öregkori írása, aggastyánkori írása), továbbá a költő helyesírásának némely változását is próbálták időhöz kötni, s ezt is felhasználták az adott kéziratok keletkezésének időbeli behatárolásához. Ezek a vizsgálati módszerek nem tekinthetők bizonyító erejűnek. Az 1808 körül használt papír akár évekkel, évtizedekkel később is előkerülhetett egy fiók mélyéről, hogy Batsányi újabb sorokat írjon rá. Az sem zárható ki teljes bizonyossággal, hogy két szövegforrás papírja valóban ugyanazokból az évekből és ugyanonnan származik. Az íráskép vizsgálatának megállapításai sem bizonyító erejűek, mert noha valóban különbözik a fiatal Batsányi nagy, lendületes írása az aggastyán költő apróbb, reszketeg betűitől, de például egy betegség ideje alatt, vagy különleges körülmények között (például kocsiutazás közben, egy hideg várbörtön tömlőcében, pislákoló gyertyafény mellett) leírt sorok írásképe is az időskori íráshoz lehet hasonlatos. Mindezek ellenére, ha más érvek megerősítésére vagy éppen elbizonytalanítására alkalmas eredményt hozott, én is alkalmaztam az íráskép vizsgálatát, de állításaimat soha nem csupán erre alapoztam.

A szövegforrások kronológiai rendje csupán a nyomtatott, nyomtatásban megjelent források esetében állapítható meg (igaz, a megjelenés időrendisége lényegesen eltér maguknak a szövegidentitásoknak a keletkezési időrendjétől), ez az alapja annak a döntésnek, hogy a szövegek a *nyomtatott szövegforrások* – *kéziratos szövegforrások* sorrendben lesznek közölve, ilyen módon a bizonyos felől a bizonytalan felé haladva, s mindkét kategórián belül további alkategóriákat határozva meg.

A szövegforrások kategorizálásánál *kézirat*–*nyomtatvány* kettősség tűnik kézenfekvőnek, de a kézirat kategóriába bekerültek olyan szövegforrások is, melyek nem kézírásosak, hanem nyomtatottak, konkrétan próbanyomatok, betűtípusminták. Szükséges ugyanis a technikai megvalósításon túl vagy ahelyett a szövegforrások funkcióját (is) figyelembe venni. Nyomtatott szövegforrásnak az tekinthető, ami nyomdatechnikai eljárással létrejött és a nyilvánosság számára elérhető, vagy annak szánt. Az MTA KIK Kt. M. Irod. Lev. 2r. 2 kéziratári jelzetű szöveg például egy gróf Teleki Józsefhez 1788. november 1-jén írt levél, melyhez a levélíró Batsányi mellékelte Ellinger János kassai könyvnyomató egylapos próbanyomatát (mely a költő *Osszián*-fordításának egy részletét is tartalmazta). Mivel itt nem nyilvánosan, több példányban terjesztett szövegforrásról van szó, indokoltnak találtam a kéziratok közé sorolni – ilyen módon ráadásul nem kell elszakítani eredeti környezetétől, a kézirat levéltől. Más esetben azonban nem ilyen egyszerű a nyomtatott formában fennmaradt szövegforrás besorolása. Batsányi a *Levél, Szentjóni Szabó Lászlóhoz* című versét ki akarta nyomtatni, s barátainak szét

17 BJÖM I., 245–248.

akarta osztani a nyomtatványokat.¹⁸ A kéziratot cenzúráztatta s a próbanyomatok is elkészültek, különböző betűtípusokkal. Nem tudható bizonyosan, hogy kikerült-e a sajtó alól a tervezett kiadvány; a fellelhető szövegforrások a próbanyomatok.¹⁹ Funkciója szerint tehát a fennmaradt szövegforrások ugyanabba a kategóriába esnek, mint a fentebb tárgyalt Ellinger-féle nyomatok, a BJÖM (és a költő) szavait idézve: „[Batsányi] hangsúlyozza, hogy az elkészített darabokat nem a nagyközönségnek szánja: »es soll mir nur anstatt eines Manuscripts dienen«”.²⁰ Meglehet, hogy Batsányi (mint erre Keresztury és Tarnai is utal) az idézett sorokat éppen azért írta le, hogy az esetleges atrocitásoktól védje magát, mindenesetre a költő számára is (legalábbis) átmenetet képeztek ezek a nyomtatott szövegforrások a kézirat és nyomtatvány között.²¹ Mindezek ellenére mégsem sorolhatók be ezen szövegforrások megkülönböztetés nélkül a kéziratok közé, szükségesnek mutatkozik a *kézirattértékű nyomtatványok* kategória bevezetése, mely funkciója (s emiatt besorolása) szerint kézirat, bár nyomtatott formában létezik.

A közlési rend alapja tehát a szövegtípus lesz, s az alapvető kétosztatáság után további alcsoportok lesznek meghatározva.

Nyomtatványok esetén jól körülhatárolhatók a kategóriák, melyek a *kötetreszletek*, *periodikák*, *aprónyomtatványok*, *önálló kötetek*, *gyűjteményes kötetek* lesznek, s ezeket a kategórián belüli első szövegforrás dátuma szerint lehet kronológiai sorrendbe állítani.

Kéziratok esetén a szövegtípusok szerinti csoportosítás már sokkal bizonytalanabb. Mindössze két szövegtípus-főkategóriát lehet elkülöníteni, a *szövegcsoportokat* (melyeket Batsányi állított össze) és az *önálló kéziratokat*. Az utóbbi főkategóriába nemcsak azok a szövegforrások sorolandók, melyek megállapíthatóan eleve is önállóként léteztek, például a levélmellékletek, hanem azon források is, melyek ma már önállóan, felfejthető kontextus nélkül állnak – a (magyar nyelvű) versek kéziratának túlnyomó többsége ilyen. Szükséges volt tehát a főkategórián belül további alkategóriákat létrehozni, ezek a szigorúbb értelemben vett *önálló kéziratok* és *önálló kézirat értékű nyomtatványok*, s ezt követik a *töredékek* és a *neutrális kéziratok*.

Míg az első két alkategória több-kevésbé egyértelmű, a *töredékek* és a *neutrális kéziratok* talán némi magyarázatra szorulnak. A *neutrális kéziratok* halmazába tartoznak azok a kéziratok, amelyeknél a papírlapon a vers autográf (töredékes vagy teljes, tisztázati vagy fogalmazvány) szövegén és címén, alcímén kívül semmi más szövegrész nem található (legfeljebb számítások, de Batsányi papíron való összeadásai számunkra irre-

18 Uo., 249.

19 A BJÖM ugyanezen helyen feltételezi, hogy „kijött ugyan a nyomdából, de aligha került kiosztásra. B. linzi hagyatékának lajstromában szerepel belőle 10 db; ezek a MTA Könyvtárában lappanganak”. Az információk forrását konkrétabban nem jelöli meg. Az MTA KIK Kt. Ms 4825/62 jelzetű kéziratári anyag a Szentjóbihoz címzett vers próbanyomatait tartalmazza, elképzelhető, hogy ezek lennének a lajstromon szereplő nyomtatványok, a lapok száma itt is tíz, bár tizenhárom szövegváltozatot tartalmaznak.

20 BJÖM I., 359. „Számomra csak kézirat gyanánt szolgál.”

21 Mostani témánk szempontjából kevésbé releváns, de nagyon érdekes Labádi Gergely 2008-as kötete, melynek több részlete éppen Batsányin keresztül vizsgálja a szövegek olvasatainak, korabeli besorolásának lehetőségeit és ennek következményeit. LABÁDI Gergely, *A magyar episztola a felvilágosodás korában: Műfaj- és médiatörténeti értelmezés*, Ligatura (Budapest: L'Harmattan–Magyar Irodalomtörténeti Társaság, 2008), 75–76, tágabb kontextusban: 64–82 és 114–134.

levánsak), ilyen módon teljesen önmagukban állnak. A *töredékeknél* a versek szövegén túl van még más is a lapon vagy lapokon, jó esetben ez hosszabb szöveg, kevésbé ideális, ám jóval gyakoribb esetben csak néhány sor, melyek esetleg hordozhatnak némi hasznos információt. Nem biztos, hogy hordoznak, de legalább ennek az esélyét megteremtik. Az arányokat érzékeltetve: az MTA KIK Kt. K 751/1 jelzet alatt körülbelül százhusz magyar nyelvű versrészletet tartalmazó szövegforrás található, s ebből csupán nyolc sorolható a *töredékek* közé, a többi *neutrális szövegforrás*. Az MTA KIK Kt. RUI 8r. 80. jelzet alatt jobb az arány, az itteni körülbelül hatvan szövegforrás közül tizenöt *töredék*.

Batsányi költeményes munkáin és ezek prózai szövegekben felbukkanó kapcsolódó szövegforrásain kívül van még egy kategória, melyet el kell helyezni a kritikai kiadásban. Ezek kisebb részben tartalomjegyzékek, mottók, címlisták, többségükben pedig a versekhez kapcsolt jegyzetek, néha ezen jegyzetek (nemegyszer többoldalas) jegyzetei – olyan szövegforrások tehát, mely verses részt nem tartalmaznak, de versekhez kapcsolódó szövegforrások. Hogy ezen részek ne is terheljék túl a költeményekhez kapcsolt tárgyi és nyelvi magyarázatokat, s ne is legyenek itt elrejtve, a *Függelékben* kapnak helyet.

Ami kimarad...

A tervezett kritikai kiadásban csupán egy szövegforrás lesz közölve azokban az esetekben, ha az adott szövegforrásnak van azonos vagy nagyon hasonló szövegállapotú változata. Természetesen jegyzetek a kimaradó szövegforráshoz is készülnek, de ilyen esetekben csupán az egyik, többnyire (s ha meghatározható) a később keletkezett szövegforrást közöljük. Ennek oka egyrészt a könyv terjedelmének kordában tartása, másrészt az, hogy a könyv alapú kritikai kiadással párhuzamosan készül az elektronikus kritikai kiadás is, ahol terjedelmi korlátokkal nem kell számolni, s ahol az összes fellelhető szövegforrás közlésre kerül. Az elektronikus kiadásnál rendelkezésre állnak olyan lehetőségek (például genetikus szövegtáblázat), ahol jól érvényesülnek azok a vizsgálati módszerek, melyek könyvformátumban nehezen kezelhetők, ezért ezekkel itt nincs értelme próbálkozni.

Természetesen a kötet sem mond le a szövegforrások összehasonlító vizsgálatáról, s közöl minden olyan szövegforrást, ahol a források között jelentős különbség fedezhető fel. Nem tekintettem jelentős különbségnek a központoszási, kis- és nagybetűs írásmód közti különbségeket, s azt sem, ha a két szöveg csupán egyetlen szóban vagy egyetlen helyen előforduló szórendben tér el egymástól (a szó- vagy szórendbeli változtatás természetesen jegyzetben lesz feltüntetve).

Nem tartottam indokoltnak a szövegközlést azokban az esetekben, amikor csak a szöveghez kapcsolt lábjegyzetben tért el a szövegforrás egy másik forrástól. Itt a különbséget és a szerzői jegyzet szövegét a jegyzetekben rögzítettem.

Szintén elhagytam a szövegközlést azokban az esetekben, amikor egy később keletkezett szövegforrás csupán abban tér el az elsőtől, hogy Batsányi újabb sorokat töltött hozzá. Itt jegyzet jelöli, hogy a korábbi szövegforrásnak hol volt a vége.

Csaknem mindig az adatolhatóan későbbi szövegforrás kerül közlésre, csupán néhány indokolt esetben nem. A *Heliconi Virágokban* megjelent két vers (Báróti Sándorhoz, *Chloris*) 1791-ben látott napvilágot, tehát két évvel későbbi, mint a *Magyar Museum*-beli közlés, de a Batsányira jellemző kiejtés szerinti írásmódot Kazinczy „megjobbította”, s átírta szövelemző írásmód szerint – itt tehát a korábbi szövegforrás közlése volt indokolt, mivel az mentes az idegen kezű beavatkozástól.

A fentebb leírtak miatt a tervezett kötet nem tartalmazza Batsányi 1827-es kötetének szövegét, mivel ennek összes költeménye bekerült az 1835-ös kiadásba. Szintén kimarad az 1835-ös kötet kéziratos cenzori példánya, hiszen ennek szövege megegyezik a nyomtatott kötetével, csupán két helyen található számottevő eltérés: *A' Látók' Titka* és *A' Magyar Író* című vers szövegét Batsányi áthúzta a kéziratban, és még a cenzúra elé bocsátás előtt beragasztott egy-egy újabb variánst a kötetbe – e kéziratos szövegforrásból csak ezt a két költeményt tartottam indokoltnak közölni.

Szintén kimarad több periodikában való szövegközlés és egy kötetrészlet, mivel ezeknek is megtalálható az 1835-ös kötetben a változtatások nélküli szövege. Az alább található „tartalomjegyzékben” a szerző műveinek teljes felsorolása kedvéért feltüntettem ezen szövegforrásokat is, de áthúzással jelöltem, hogy a szövegük hiányozni fog a tervezett kritikai kiadás papír alapú változatából.

Az átírás problémái

Batsányi javítgató költő volt, ezért a szövegfogalmazványok esetében gyakran nagyon nehéz, olykor pedig lehetetlen egy olyan olvasható főszöveget kialakítani, mely mentes a sajtó alá rendező szubjektív döntéseitől. Amikor például egy verssorban lévő szó fölé és alá a költő szinonimákat írt be, néha hármát-négyet, nem lehet eldönteni, hogy melyik kerüljön a főszövegbe s melyek a szövegkritikai jegyzetbe. Az ehhez hasonló feloldhatatlan helyzetek vezettek el ahhoz a döntéshez, hogy a fogalmazvány típusú szövegforrások esetében nem a jól olvasható főszöveg kialakítására törekedtem, hanem a kézirat szövegének minél pontosabb leírására. Az előbbi példa esetében például maga a vers szövege tartalmazza az összes szóvariánst, a szövegkritikai jegyzetek pedig ezek jellemzőit (elhelyezkedés, tinta színe, írásképe, stb.) rögzítik. Nem példa nélkül való ez a módszer; Kazinczy fogalmazványainál Debreczeni Attila is olykor ezt a megoldást választotta.²²

A szövegcsoportok problémái

E kategóriának helyesebb lenne a *szövegcsoport-töredékek* elnevezést adni, mivel csupán egyetlen teljes épségben megmaradt szövegcsoport lelhető fel, az említett 1835-ös kötet cenzúrai példánya – a fentebb leírtak alapján azonban ezt pont nem is tartalmaz-

²² KAZINCZY, *Költemények*, számtalan példa közül csak egyet kiemelve: 1:869.

za a tervezett kritikai kötet. A többi közül az egyik csonka (MTA KIK Kt. K 753, csak egyetlen verset és néhány töredéket tartalmaz), egy másik erősen rongálódott lapokon legfeljebb a kikövetkeztethető terjedelem felét tartalmazza (MTA KIK Kt. K 378), egy harmadikról pedig megállapítottam, hogy nem egy, hanem három szövegcsoporth-töredékből áll össze (MTA KIK Kt. K 754). A Reisinger János által felfedezett szövegcsoporth (MTA KIK Kt. K 651) eredeti terjedelme nem meghatározható. Két darab egyértelműen összetartozó szövegforrás(-töredék) már szövegcsoporthnak számít; a csoportok tízből csak három esetben tartalmaznak hatnál több verset vagy verstöredéket.

A *neutrális kéziratok* alaposabb átböngészése után sikerült körvonalaizni egy *feltételezett szövegcsoporthot*, melyet a feldolgozhatóság érdekében kiemelttem a *neutrális kéziratok* kategóriából, és a *szövegcsoporthokhoz* helyeztem át.

II. A tervezett kritikai kiadás szerkezete

A következőkben a tervezett kritikai kiadás szerkezeti rendjét mutatom be, a fentebb leírtak szerinti beosztásban. Mint említettem, a BJÖM adós maradt az ilyen összesítő listával, noha az itt felsorolt adatok többsége szétszórtan már abban a kötetben is megtalálható.

A BJÖM nem tekintette feladatának a szövegforrások szorosabb filológiai vizsgálatát, én most ezt végzem el, leginkább csak felmutatva ezt a források egy részén. A *töredékek* és *neutrális kéziratok* – hatalmas mennyiségük miatt – itt most csak rövidebb bemutatást kaphatnak.

A leírásoknál szögletes zárójelben a költeménycímek BJÖM-ben szereplő alakját tüntettem fel, ha az adott szövegforrásban használt cím olyan mértékben eltért ettől, hogy az azonosítást már megnehezítette.

A kéziratoknál csak az autográf szövegforrásokat dolgoztam fel. Szerencsére eleynyszően kevés olyan idegen kezű másolat van, melynek szövege releváns módon tér el az autográf szövegforrásoktól.

Az egyes szövegforrásoknál igyekeztem feltüntetni, hogy hány verset vagy verstöredéket tartalmaznak, de ez sok esetben nem egyszerű. A párszavas töredékekről néha nehéz megállapítani, hogy versnek számítandók-e, sokszor azt is, hogy a Batsányi által leírt versnek ő-e a szerzője. A nagyon alapos és hatalmas szövegismerettel készült BJÖM-be is bekerült olyan töredék, melyről később kiderült, hogy más költeménye.²³

1. Nyomtatványok

1.1. Kötetrészetek

1.1.1. *A' magyaroknak vitézsége. Régiek példáival meg-világosittva.* Pesten, Nyomtatott Trattner betűivel, 1785. A címlap előtti lapon lévő rézkarc-aláírás a nyolcsoros [Bíztatás] című versből négy sor.

23 Lásd: BJÖM III., 767.

1.1.2. *Két magyar hazafi' érzékenységei, tekéntetes nemes Aba-új vármegye' öröm-ünnepén.* Sz. György' Hav. 16-dik napj. 1790. Kiadó, kiadási hely nélkül. Cím nélkül, számozatlan oldalakon, a kötetben található két vers közül az első Batsányié, [Tekéntetes Nemes Abaúj vármegye örömnepére].

1.1.3. *Nova memoria Hungarorum et provincialium scriptis editis notorum quam excitat Alexius Horányi...* Pest, Trattner Mátyásnál, 1792., 319–320. Cím nélkül, [A' haldokló Orczy Istvánhoz].

1.1.4. *Ányos Pál' munkái.* Bétsben, özvegy Alberti Ignátné' betűjével. 1798. A kötetet Batsányi adta ki. A cenzor kifogásolta Ányosnak néhány rövidebb versét, ezért ezeket Batsányi saját, a *Búsongás* című versből származó versrészleteivel helyettesítette. A Tiszántúli Református Egyházkerületi és Kollégiumi Nagykönyvtárban található példányban Ányos versei a helyükön találhatók, Batsányi versei pedig csak a kötet végére vannak bekötve, a helyettesítendő lapszámokkal ellátva (219–226).

1.2. Periodikák

1.2.1. *Magyar Hírmondó* (A tanulmány végén lévő 3. táblázatban használt jelölése: MH) 1.2.1.1. [A' haldokló Orczy Istvánhoz], cím nélkül. MH 1785. december 21., 100. szám, 806–807.

1.2.1.2. *Ode ad Inclytos SS. Et OO. Regni Hungariae [Ode ad Hungaros]*, MH 1796. november 12., 39. szám, 612–616.

1.2.2. *Magyar Museum* (MM)

1.2.2.1. *Koporsó Irás [Felírás]*, MM 1788, 1. kötet 1. negyed, 5.

1.2.2.2. *Méltóságos Bárá Orczy Lőrincz Generális Úrhoz [Osszián utolsó éneke]*, MM 1788, 1. kötet 1. negyed, 38–50.

1.2.2.3. *Klórís [Fánnihoz]*, MM 1789 1. kötet 2. negyed, 81.

1.2.2.4. [Báróti Sándorhoz], cím nélkül, prózai szöveg betéteként, MM 1789, 1. kötet 2. negyed, 91.

1.2.2.5. *Oskár' halála*, MM 1789, 1. kötet 3. negyed, 197–200.

1.2.2.6. *Születési vers*, MM 1789, 1. kötet 3. negyed, 203.

1.2.2.7. *Töredéke egy nagyobb költeménynek [Bárá Orczy István halálára]*, MM 1790, 1. kötet 4. negyed, 355–356.

1.2.2.8. *Koporsói-vers A' Martinestiei ütközetenn el-esett Magyar Vitézekre*, MM 1790, 1. kötet 4. negyed, 379.

1.2.2.9. *Székes-fejér-vári professor Virág Benedek Úr' társunkhoz [Serkentő válasz]*, MM 1790, 2. kötet 1. negyed, 3–11.

1.2.2.10. *A' Frantzia-orzági változásokra*, MM 1790, 2. kötet 1. negyed, 56.

1.2.2.11. *Két magyar hazafi' érzékenységei. T. N. Aba-Új Vármegye' öröm-ünnepén [Tekéntetes Nemes Abaúj vármegye örömnepére]*, MM 1790, 2. kötet 1. negyed, 57–62.

1.2.2.12. *Esdeklő panasz*, MM 1792, 2. kötet 2. negyed, 134–135.

1.2.2.13. *Nagy-kegyelmű H. Hohenlohe Károlynéhoz, Szül. B. Revitzky Judith Asszonyhoz*, MM 1792, 2. kötet 2. negyed, 153–156.

- 1.2.2.14. *Etendihez*, MM 1792, 2. kötet 3. negyed, 256.
- 1.2.2.15. *Osszián* [Kárhon], MM 1792, 2. kötet 3. negyed, 279–303.
- 1.2.2.16. *Bútsú-vétel. Gr. Mnischech Mária Amália asszony' Sírjánál Duklán 1787. Eszt.*, MM 1792, 2. kötet 4. negyed, 385–386.
- 1.2.3. *Hadi és más nevezetes történetek* (HMNT)
- 1.2.3.1. *Koporsó Irás* [Felírás], HMNT 1789. december 4., 595–596.
- 1.2.3.2. *Egy Magyar Hazafi' Érzékenységei, T. Ns Abaújhármegye' Öröm-Ünnepén*, HMNT 1790. május 20, 586–590.
- 1.2.3.3. *Esdelkő Panasz*, HMNT 1791. augusztus 2., 154–155.
- 1.2.4. *Heliconi Virágok* (HV)
- ~~1.2.4.1.~~ *Báróti Sándorhoz*, HV 1791, 37–38.
- ~~1.2.4.2.~~ *Chloris Jacóbi után* [Fánnihoz], HV 1791, 72.
- 1.2.5. *Erdélyi Muzéum* (EM)
- 1.2.5.1. *Az Iniszhónai Háború*, EM 1816, ötödik füzet, 93–99.
- 1.2.6. *Hasznos Múlatások* (HM)
- 1.2.6.1. *A' Magyar Petrarka Tisztelőjinek'* [A magyar költő idegen messze földön, II. rész negyedik és ötödik ének], HM 1818, első félesztendő, 29. szám, 225–231.
- 1.2.6.2. *X-dik Ének. Buzdítás* [A magyar költő idegen messze földön, II. rész hatodik ének], HM 1818, második félesztendő, 9. szám, 65–68.
- 1.2.7. *Szép-literatúrai ajándék* (SzA)
- ~~1.2.7.1.~~ *Vigasztalás*, SzA 1821, 5–6.
- 1.2.7.2. *A' Bujdosók*, SzA 1821, 167–168
- ~~1.2.7.3.~~ *Tünődés* [Gyötrődés], SzA 1821, 168–169.
- 1.2.7.4. *A' rab és a' madár*, SzA 1822. 17–21.
- 1.2.7.5. *Bartsaihoz* [az Európai hadakozásokra című verssel folytatódik], SzA 1822, 71–73.
- ~~1.2.7.6.~~ *Egy nevendék bükfához*. SzA 1822, 73–74.
- ~~1.2.7.7.~~ *A' keszthelyi nagy hajóra*, SzA 1822, 74.
- 1.2.7.8. *Intő szózat*, SzA 1824, 113–117.
- ~~1.2.7.9.~~ *Déli György' látása*, SzA 1824, 145–151.
- 1.2.7.10. *A' rab* [Tünődés (a Jer már... kezdetű vers)], SzA 1825, 39–41.
- 1.2.7.11. *A' szenvedő*, SzA 1825, 41–45.
- ~~1.2.7.12.~~ *Tünődés* [a Ha ki mindenét... kezdetű vers], SzA 1826, 33–34.
- ~~1.2.7.13.~~ *A' böltsnek állhatatossága*, SzA 1826, 34–36.
- 1.2.7.14. *Serkentő ének*, SzA 1826, 97.
- ~~1.2.7.15.~~ *Sohajtás* [Egy szerencsétlen ifjú' sírjánál című vers első fele], SzA 1826, 98.
- ~~1.2.7.16.~~ *Lína' panassza*, SzA 1826, 98.
- ~~1.2.7.17.~~ *Enyhülés, 'S Viszont-Ajándék*, SzA 1826, 98–99.

1.2.8. Egyházi értekezések és tudósítások (EÉT)

1.2.8.1. *Intő szózat*, EÉT 1824, II. 50–55.

1.2.9. Tudományos gyűjtemény (TGy)

~~1.2.9.1.~~ *A' Hazai Nyelv és Tudományosság*, TGy 1825, I. kötet, 3.

1.3. Aprónyomtatványok

1.3.1. *Ode ad Inclytos SS. Et OO. Regni Hungariae* [*Ode ad Hungaros*], 1796.

1.3.2. *Mantua. M. Aug. A. Viennae*, 1799

1. 4. Önálló kötet

1.4.1. *Der Kampf. Ein Lyrisches Gedicht*. Deutschland, 1810.

1.5. Gyűjteményes kötetek

~~1.5.1.~~ *Batsányi János' Versei. Első Kötet*. Pestenn, 1827. Petrózai Trattner Mátyás' betűjivel.

A kötet tartalmáról a 3. táblázat ad információt, a táblázatbeli rövidítése: V.

1.5.2. *Batsányi János' Poétai Munkái. Második, meg bővített kiadás. A' Szerzőnek képével*. Budánn, A' Királyi Universitás' Betűjivel. 1835.

A kötet tartalmáról a 3. táblázat ad információt, a táblázatbeli rövidítése: PM.

2. Kéziratok

2.1. Szövegcsoporthok

2.1.1. [*A magyar jakobinus per Bécsből kiszolgáltattott iratai*] HU-MNL-OL-O 225, 7. doboz, Prozessakten des Johann Bacsány.

A költő latin nyelvű mentőírásában a *Levél Szentjóni Szabó Lászlóhoz* című vers teljes szövege, néhány kiegészítő verssora s még két versrészlet található.

2.1.2. [*Reisinger-féle szövegcsoporth*] MTA KIK Kt. K 651.

Mint Reisinger János szövegközlését kísérő tanulmányból kiderül, a nyolc verset tartalmazó szövegcsoporth keletkezési ideje 1801 első fele. Autográf tisztázata, de sietősebb írásképet mutat, mint Batsányi többi tisztázata. Az oldalak száma igazodik a vers terjedelméhez, így van amelyik csupán kétoldalas, van kétszer ekkora, tehát négyoldalas, félbehajtott s van hosszabb, mely csak több lapra fért el, s ezek füzetyszerűen egymásban helyezkednek el. Nagyobb szövegjavítás csak egy helyen található, apróbb javítások, lefirkálások is csak szórványosan fordulnak elő. Lapszámozás nincs, őrszavak többnyire vannak, de nem kivétel nélkül mindenhol. A versek végén hurokszerű, a szöveget lezáró jel áll – Batsányi a tisztázati kéziratein szinte kivétel nélkül ilyen jellel zárta le a szöveget.

2.1.3. [Az 1808-as kötetterv töredéke] MTA KIK Kt. K 753.²⁴

A kéziratári jelzeten található szövegforrások három részre vannak osztva, az első legnagyobb terjedelmű rész a „Bacsányi életére vonatkozó iratok”, a második rész a „Batsányi kézírataiból: Különböző kézirati töredékek: Előszó, Tünődés, Beszéd, Jegyzések” címet kapta, az utolsó rész nincs címmel ellátva, itt a *Mantua* című aprónyomtatvány három példánya található, melyeken a költő autográf javításai és aláírása olvasható.

A szövegforrás kéziratossága könyv töredéke, a fadlapok hiányoznak, a kötet első fele lapokra van széthullva. A jobb alsó sarkokban található ceruzás lapszámolás következtelen: csak az épségben maradt lapok vannak számozva, a részben kitépett lapok nem. Mivel számunkra elsősorban a csonka lapok fontosak, a mostani ceruzás lapszámolás nem kielégítő, mert pont ezeket nem veszi figyelembe. Szükséges volt tehát egy táblázatot készíteni (1. táblázat), mely a csonka lapokat is mutatja, rekonstruálva a kötet mostani állapotát, s feltüntetve a ceruzás lapszámolást, a szövegforrásban való jobb eligazodás érdekében.

A szöveg első lapjának b oldalán²⁵ található őrszó (*Most*) tanúsága szerint a kötet ezen részéről hiányzik legalább egy lap, hiszem a következő (ceruzás jelzés szerint: 2.) lapon nem ezzel a szóval kezdődik a szöveg – itt már az *Előszó* II. fejezete ér véget, mely a hiányzó lap(ok)on kezdődött. Az ilyen kikövetkeztetett hiányzó lapokat feltüntettük az 1. táblázatban, hangsúlyozva azt is, hogy a hiányzó lapok száma csak megbecsülhető, jelen esetben legalább egy. A 14ab lap után most a 16ab következik, a 15ab tehát rossz helyre lett betéve. Ez valójában a 18ab után következett, ahogy ezt a ceruzás számozás is mutatja.

A 21b után lapszél-töredék következik, mely számozatlan. Rajta verssorok eleje található, más írásképpel, mint az eddigi prózai szöveg. A lap színe is kevésbé sárgult, s mivel a 21b oldal szövegének folytatása a 23a oldalon található, bizonyosan megállapítható, hogy a 22ab lap utólag lett a mostani helyre beillesztve s bekötve. Az itt található verssortöredékek nem egyeznek meg egyetlen általam ismert költemény egyetlen változatával sem, ezek tehát egy ismeretlen Batsányi-vers töredékei, de azt sem lehet kizárni, hogy a szerző nem Batsányi.

Az *Előszó* a 25b oldalon fejeződött be, ezt Batsányi egy hurok alakú lezáró jellel jelölte a szöveg végén. Az őrszó szerint a következő (hiányzó) lapon kezdődött az *Első Könyv*. A 27ab oldalak tartalmazzák az első versrészletet, a *Felírás* című vers utolsó kétharmadát. Bizonyosan volt tehát egy ezt megelőző lap, amin a vers címe és eleje állt – ez lehetett ugyanaz, amin az *Első Könyv* fejezetcím állt. Persze nem zárható ki, hogy innen több lap is elveszett. A *Felírás* című versnek az első négy sora hiányzik, az előző oldal tehát ezt a négy sort és a vers címét tartalmazta. Batsányi tisztázati kézíratai s az e kötet-

24 BJÖM I., 249–253.

25 A recto-verso (r-v) jelölés helyett az újabban használatos a-b jelölést használok.

redék 40a oldalán található <Tünődés> című vers példája is azt mutatja, hogy a költeményeket mindig új lapon kezdte írni a költő – a <Tünődés> esetén a cím alatt hét sor fért még el a lapon. Feltételezhetjük, de bizonyosan nem állíthatjuk, hogy a lap tetejét az *Első Könyv* fejezetcím foglalta el s ezért kerülhetett csupán négy sor a cím alá.

A 27b oldalon a vershez kapcsolt *Jegyzés* áll s az őrszó (*Fán*) tanúsága szerint a *Fánni* című vers követte, mely most hiányzik.²⁶ A következő lapon lévő, nem ezen az oldalon kezdődő szöveg arról szól, hogy Batsányi az Ányos-kiadásból kihagyta annak néhány versét s a magáéval pótolta ki a kötetet. Kérdés, hogy vajon miért szerepel itt ez a szöveg. Logikus magyarázatnak tűnik, hogy ez egy vershez kapcsolt jegyzet, s az érintett vers a *Búsongás*, melynek részletei bekerültek az Ányos-kötetbe. E költemény két változatban ismeretes, mindkettő hosszabb terjedelmű, 95 és 114 soros. A most vizsgált kéziratos kötetben egy oldalra általában 12–14 verssor került, s ha figyelembe vesszük azt is, hogy az új oldalon kezdődő vers első oldalának felső részét a cím foglalja el, s hogy a vershez kapcsolt (legalább egy) jegyzetnek is az előző oldalon kell kezdődnie, azt valószínűsíthetjük, hogy legalább tíz oldal, vagyis öt lap hiányzik a fennmaradt jegyzettöredék előtt.

A 40a oldalon a *A Látó* című vers kezdődik, a címből csak egy *A* betű töredéke olvasható ki (az sem teljes bizonyossággal), s az aláhúzott cím alatt zárójel kezdődik, mely nagy valószínűséggel az évszámot tartalmazza, hiszen a kötet más helyein is ilyen elrendezéssel s zárójelesen állnak a cím alatt az évszámok. Bár az előző oldal nem tartalmazott őrszót, a lapok össze vannak kötve, kitépett lapok nyomai nem látszódnak a vizsgált lapok között, feltételezhető tehát, hogy a lapok eredeti sorrendjükben követik egymást. A vers a 41b oldalon ér véget, őrszó nem követi.

Az 51a oldalon <Tünődés> címmel a *Levél Szent-jóbi Szabó Lászlóhoz* című vers részlete (második része) olvasható. A vers végén lezáró jel áll, de az egyik sorhoz jegyzet kapcsolódik, mely a lap aljáról le lett tépve, s csak a belinkelt szöveg második fele maradt fenn, mely az 52b oldal tetején áll: ez három verssor. A jegyzet tehát a betoldandó verssorokat tartalmazta (esetleg mást is).

Az 55a oldalon szintén a *Levél Szent-jóbi Szabó Lászlóhoz* című vers töredéke olvasható, az utolsó két sora. Az 51a oldalon kezdődő vers végén lezáró jel található, az itt tárgyalt versrészlet tehát ebben a kötetben külön versként volt kezelve. Ennek a végén is lezáró jel található, s utána lábjegyzet, mely töredékesen maradt fenn: legalább három, a) b) és c) pontból állt, ezek közül az a) az 55a oldal alján véget ér, de nem kizárható, hogy az 55b oldal felső hiányzó részén folytatódott. A b) pont a töredékesen fennmaradt 55b oldal tetején kezdődik s véget ér a lap alján, a c) pontról csak az őrszó tanúskodik, a következő lap ki lett vágva.

26 Az MTA KIK Kt. K 751/1, 14. tabló 2. szövegforrásában is egymás után áll ez a két vers, ebben a sorrendben.

Az 59a oldalon *A szerencséhez* című vers kezdődik s a 60a oldalon ér véget.

A 60b oldalon a *Felelet* című vers található.

A 62a oldalon a *Készület* című vers ötödik-hatodik strófája olvasható, annak a BJÖM-ben nem szereplő hosszabb változata (megtalálható az MTA KIK Kt. K 751/1-ben), mely a 63a oldalon folytatódik (a 62b oldal alján lévő órszó szerint is). A 62a oldalon található strófa az utolsó versszak lehet, mert alatta a lapon már nincs nyoma szövegnek. A 62b oldalra két strófa fér ki – ez szerkezileg megegyezik a vers hosszabb változatával.

A 71a oldalon olvashatók az *Imhol ma is...* című vers három versszakának kezdőbetűi. A strófák nem a BJÖM-ben közölt változat szerint követik egymást, hanem a Reisinger-féle változat szerint.²⁷ A 72a oldalon folytatódik a vers – ez alapján a 71b oldalra három strófa kerülhetett (a lapszálon nem található írástörredék), ami szintén követi a Reisinger-szövegváltozatot. A 72b és a 73a oldalon is a fentebbi rend szerint folytatódik, három strófa található itt is, az első kettő a Reisinger-féle változatról tanúskodik, a harmadik kezdőbetűi viszont mások.

A kötet-törredék a ceruzás lapszámozás szerint 34 lapból áll, de ha a laptörredékeket és a hiányzó, de kikövetkeztethető lapokat is számoljuk, ennek bizonyosan közel háromszorosát kell feltételeznünk, szám szerint legalább 89 lapot, tehát 178 oldalt.

A szövegforrás tartalmáról az állapítható meg, hogy kilenc verset lehet azonosítani a töredékekből, van egy ismeretlen vers és két verset ki lehet következtetni: Azonosítatlan vers (22ab); *Felírás*; [*Fánni*]; [*Búsongás*]; *A Látó*; <*Tündés*> címmel a *Levél Szent-jóbi Szabó Lászlóhoz*; *A szerencséhez*; *Felelet*; *Készület*; *Imhol ma is...*

2.1.4. [*Kisfaludynak küldött szövegcsoport*] MTA KIK Kt. K 378.

A BJÖM állítása szerint Batsányi 1817-ben küldte el Kisfaludy Sándornak a versfüzetet.²⁸ Autográf tisztázat. Az erősen megrongálódott füzetet restaurálták, hártypapírra ragasztották fel a szétmálló papír maradványait. A lapok ketté vannak hajtva, így füzetet képezhetnek, de nem minden lap van füzetérendezve, a szövegforrás első lapja tartalmában is önálló, tehát egy függetlenül félbehajtott lap négy oldalán folytatódólagosan került a szöveg.

Az első lap esetében azonban bizonyosan összekeverődött valami a restaurálás során, mert most az 1b oldalon kezdődik (cím nélkül) a *Kisfaludy – Himfihöz* című vers.

Az 1a és 1b oldalt alkotó papírból megmaradt két fecni rossz helyre van a hártypapírra ragasztva: most a lap tetején van az egyik, alatta pedig a másik, egymástól kissé jobbra-balra eltolva. Ezek a töredékek valóban egymás alatti részek, a mostani sorrendben, de nem voltak eltolva egymástól oldal-

²⁷ REISINGER, „Batsányi János...”, 492–494.

²⁸ BJÖM I., 453 és 472.

írásban, s nem a lap tetejéhez kellene igazítani őket, hanem a lap aljához. Az alsó fecni utolsó sorát ugyanis a következő oldal legfelső sora követi a versben, így egyértelmű, hogy ez volt a lap aljára írt utolsó sor. A felső fecni első sora a verskezdő sor, de most cím nem áll fölötte – ez azon a részen állhatott a lapnak, ami most hiányzik. Az 1b oldalon kezdődő vers az 1a oldalon folytatódik, majd a 2a és 2b oldal következik, itt áll az utolsó két sor, a verset lezáró jel s egy rövid prózai szöveg, mely a végén szintén le van zárva egy jellel. Ebből az következik, hogy a kézirat restaurálásakor nem csak a fecniknek az oldalon való elhelyezkedése lett hibásan megállapítva, de meg is lettek fordítva a hártypapírra felragasztott töredékek, így az első oldal szövege a második oldalra került, a második oldal szövege meg az elsőre.

A szövegcsoport szerkezete a továbbiakban logikusan folytatódik, nincsenek arra utaló jelek, hogy lapok hiányoznának. Tartalmilag viszont jelentősen eltérnek az itteni szövegek a nyomtatásba került változatoktól: gyakran 's a' t. rövidítéssel jelöli a költő, hogy egy hosszabb szöveg rövidített változatával van itt dolgunk. *A magyar költő idegen messze földön* című vers énekei például mind csonkák, sorrendjük és számozásuk is eltér a nyomtatott változattól. A szövegforrás hét költeményt tartalmaz: *Kisfaludy – Hímfihez; Egy nevendék Bükkfához; A' Keszthelyi nagy hajóra; Déli György látása; Első Ulászló; A' Holdhoz; A' Magyar költő idegen messze földön.*

2.1.5. [Az 1827-es kötetből kivett versek] MTA KIK Kt. K 754.

A K 754-es jelzet alatt lévő iratanyag végén található az azonos lapméretű, bekötött de több darabban lévő kéziratcsoport, autográf tisztázati utólagos javításokkal. A BJÖM az 1827-es kötet kéziratossá változtatásából kivett szövegeknek tartja.²⁹ (Jelen munkának nem célja a kijelentés megvitatása, de már itt jelzem, hogy nem tartom teljesen bizonyosnak az állítást.)

Keresztury és Tarnai nem említi, de ez valójában nem egy szövegcsoport töredék, hanem három. Pontosabban egy szövegcsoport, melyhez hozzá lett téve két másik szövegcsoport egy-egy verse.

Az azonos méretű lapokon öt vers követi egymást (*A magyar költő idegen messze földön* című vers töredékesen), oly módon, hogy az első két vers (*Tekintetes nemes Abauj vármegye örömnünnepére* és a *Herceg Hohenlohe Károlné, szül. b. Revitzki Judit asszonyhoz*) kétszer szerepel egymás után. A duplán szereplő versek közül az első változatok eredetileg nem ennek a szövegcsoportnak voltak a részei. Ezt az is mutatja, hogy a tényleges, tehát mai állapotában is szövegcsoportként létező lapok jobb felső sarkában ceruzás számozás található, mely kihagyja a máshonnan idekerült lapokat.

A számozott sarkú versek római számmal meg vannak számozva, s ezek szerint is egymás után következik a lapszámozás szerinti két vers, a másik két

²⁹ Uo., 258. Bár itt nem azonosítja, hogy mely jelzetű lapokról beszél, de a verscímek alapján csak erre a szövegforrásra utalhat.

szövegváltozata a két versnek pedig megbontja a sort. Összességében bizonyosan állítható, hogy több szövegforrás-töredék van itt összekeverve. A teljesség kedvéért megemlítendő, hogy a versek címei mellett megtalálható egy olyan jelölés is, mely a mostani sorrendben jelöli meg a verseket, s a 14.) számmal kezdődik, folytatólagosan halad tovább 19.)-ig (a Vldik Énekig, tehát minden vers számozva van, az utolsónak az eleje hiányzik), de ezek minden bizonnyal később kerültek feljegyzésre.

A szövegcsoportha nem illeszkedő két versről az állapítható meg, hogy valószínűleg nem egyazon szövegcsoporth darabjai. A *Tekintetes nemes Abauj...* című vers kéziratánál a lap teteje és a verscím között lapszéltől lapszélig tartó vízszintes vonal található – Batsányi nagyon gyakran használta ezt a jelet a kéziratírástól elkülönítésként. A vers szövege folytatólagosan halad a lapok mindkét oldalán. E kéziratnál nincs őrszó, míg a többi költeménynél van. A *Hohenlohe Károlné...* című vers kéziratán is megtalálható a cím fölötti vízszintes vonal, de a lapoknak csak az a oldalára került írás, a b oldalak üresen maradtak. A *Tekintetes nemes Abauj...* című vers lapjain látható egy vízszintes félbehajtás nyoma, mely a többi kézíraton nem látható. Van továbbá egy rozsdafolt a két kézirat címlapján – ez azt mutatja, sokáig egymás mellett állt a két kézirat, nem abban a sorrendben, ahogy most van, s nem is úgy, ahogy logikus lenne, hanem címlapjaikkal egymással szembe fordítva.

Mivel a két most tárgyalt vers kézírata a szövegcsoportha nem illeszkedik, s nem is bizonyíthatóan önálló kéziratok, a *neutrális kéziratok* között lesznek közölve.

A valós szövegcsoporth-töredék első helyén álló vers a VIII. számmal van el látva, a második helyen lévő száma X., a harmadik sorszáma XV. A *magyar költő idegen messze földön* című vers eleje hiányzik, így nem derül ki, hogy az előzőek előtt állt a sorban vagy azok után, csak az állapítható meg, hogy a szövegcsoporth legalább tizenöt versből állt s ebből most csupán három ismeretes. Kérdés továbbá, hogy *A magyar költő idegen messze földön* című verset hány ének alkotta. A sorszámozás át lett javítva, de az eredeti változat szerint az utolsó ének a XIV. számot kapta, ami azért is érdekes, mert a legteljesebb, PM-ben szereplő változatban a vers két részében összesen tizenkét ének szerepel.

2.1.6: [A PM kézírásos, cenzúrai változata] MTA KIK Kt. K 654.

Az 1835-ben megjelent *Batsányi János' Poétai Munkái* című kötet kéziratoss cenzúrai példánya.³⁰ Csak azokat a szöveghelyeket közöljük, amelyek eltérnek a nyomtatott kötettől: *A Látók titka* és *A magyar író* című versek első, később lecserélt változatát.

30 E kéziratoss kötettről faksimile kiadás is készült: BATSÁNYI JÁNOS, *Poétai munkái*, tan. KERESZTURY Dezső (Budapest: Magyar Helikon–Akadémiai Kiadó, 1980).

2.1.7. [Latin költemények] OSZK Kt. Quart. Lat. 1560.

A szövegcsoporthat Batsányi latin nyelvű verseit tartalmazza (Müller, Herder, Ad Hungaros, Ad manes Romanorum, Ad Woltmannum). A kötésnél látható ragsztónyomok arra engednek következtetni, hogy az összefűzött, autográf oldalszámozást és őrszokat nem tartalmazó lapok egy vastagabb kötet részei lehettek, vagy egy ma már hiányzó borítóval voltak ellátva.

2.1.8. [Három vers] OSZK Kt. Analekta 490.

Különálló lapokon három Batsányi-vers található a *Bartsaihoz*, az *Eggy Nevendék Bükkfához* és *A' Keszthelyi nagy Hajóra* címűek. Az első egy félbehajtott lap négy oldalán helyezkedik el, a másik kettő fele akkora lapok két-két oldalán.

2.1.9. [Arankának küldött költemények] OSZK Kt. Quart. Hung. 1994.

A kéziratári jelzet alatt Batsányinak Aranka Györgyhöz írott levelei s ezeknek mellékletei találhatók, melyek sajnos az idők folyamán összekeveredtek, így csak két esetben lehet kikövetkeztetni a levelek tartalmából, hogy mely levélhez mely verses mellékletet csatolta Batsányi.³¹ Az itt megtalálható öt versből csupán kettőről tudjuk egyértelműen megállapítani, hogy egy szövegcsoporthat tartoznak: a *Virág Benedek Úrhoz Batsányi János [Búsongás]* című vers szövege alatt a *Mélt. Gróf Andráshy Mária Kis-Asszony' halálára* című vers kezdődik a lapon. A további három, önálló lapokon lévő versről semmit nem lehet megállapítani (azon túl, hogy a jelek szerint Batsányi Arankának küldte el őket), ezért ezeket a *neutrális kéziratoknál* tárgyaljuk.

2.1.10. [Feltételezett szövegcsoporthat] MTA KIK Kt. K 751/1. 14., 81., 143., 168. tabló.

Az MTA KIK Kt. K 751/1 kéziratári jelzésű szövegcsoporthatban található lapok feltételezhetően egy kéziratcsoporthat részei. A feltételezés alapja az, hogy

31 Aranka György levelezésének kritikai kiadásán Biró Annamária dolgozik, az első kötet már csaknem elkészült, a nyomdában van, megjelenés előtt áll: ARANKA György, *Levelezése 1767–1794*, szerk. BIRÓ Annamária, Magyar írók levelezése (Debrecen: Debreceni Egyetemi Kiadó, 2024). Köszönöm a sajtó alá rendezőnek, hogy megjelenés előtt használhattam a munkáját. A könyv elkészültének ezen fázisában sajnos arra már nem volt lehetőség, hogy megosszak vele néhány észrevételt. Az itt tárgyalt levelek és a versmellékletek kéziratári jelzeten belüli keveredéséről Biró is szól: *uo.*, 683–684. Az 1791. július 4-i levél mellékletének tekinti az *Etendire* című verset, mivel ez jelenleg itt helyezkedik el a kéziratlapok közt, és a *Töredéke egy Levelemnek, melyet Bóld. Asszony' Havának 9dikén, egy töllem vígasztalást-kérő kedves Barátomnak írtam; igen gyengült állapotban lévén, terhes nyavalyám miatt, mely majd koporsóba vitt volt címmel ellátott verset*, a *Búsongás* egy szövegváltozatát, mivel a levélben ez olvasható: *Azon beteges koromban készített darabotskát, melynek némely részét már közlöttem volt, íme egészen le-írva közlöm*, s mivel a jelenleg feltalálható versmellékletek közül ezzel hozható összefüggésbe az idézett levélrészlet. Ugyanakkor több jel arra utal, a *Búsongásnak* nem ez a változata volt a levélben említett melléklet, hiszen ehhez a levélhez *egészen le-írva* mellékelte Batsányi a költeményt, míg a kéziraon a vers címe is *Töredék...*, és 's a' t. 's a' t.-ra végződik. Minden bizonnyal ez az a melléklet, melyet egy korábbi levélhez csatolt: *mellynek némely részét már közlöttem volt*.

az azonos jelzeten lévő, de egymástól esetleges távolságban megtalálható lapok mérete azonos,³² tájolásuk megegyezik, íráskéjük nagyon hasonló s egy versgyűjtemény tisztázati változatának tűnnek. Közös jellemzőjük továbbá, hogy a Batsányi kézírásával lejegyzett versek mindig új lapon kezdődnek, s a verscímek fölött a lap tetejétől pár centire egy vízszintes vonal található – éppen úgy, mint a PM tisztázati példányán. Bár nem bizonyítható, de a külső jelek arra utalnak, hogy ezek a lapok valaha egy versgyűjtemény részei voltak. Mivel a lapokon semmiféle számozás nincs és őrsző is csak elvétve található egy-két lap alján, a lapok sorrendjét nem lehet rekonstruálni. Egyetlen kivétel a 18. tablón található második számú szövegforrás, mely két verset tartalmaz, a *Felírás [Báró Orczi István halálára]* című verset itt a *Fánnihoz* című költemény követi. Mivel nagy bizonyossággal megállapítható, hogy e szövegforrások egy közös szövegcsoporthoz tartoznak, ide sorolni őket. K 751/1, 14. tabló, 1. szövegforrás: *B. Orczi István' halálára. 1785. (Töredék.)* 1–3, a 4. oldal üres.

K 751/1, 14. tabló, 2. szövegforrás: *Felírás 1–2, Fánnihoz (Jacobi után.)* 3–4.

K 751/1, 81. tabló, 1. szövegforrás: *Báróti Sándorhoz. (Budáról, 1786.)* 1–2, a 3. és 4. oldal üres.

K 751/1, 143. tabló, 1. szövegforrás: *A' Látó (<...>)* 1–2.

K 751/1, 168. tabló, 2. szövegforrás: *A' Fr. országai változásokra. (Kassán, 1789.)* 1, a lap hátulja nem látható, mert fel van ragasztva a tablóra – feltételezhetően üres.

2.2. Önálló kéziratok

2.2.1. Önálló kéziratok

2.2.1.1. [Levél Virág Benedekhez, 1799. január 17.] MTA KIK Kt Ms 4744/130

A levél egyetlen hosszában félbehajtott lap, mely így négy oldalt alkot. A levél szövege az 1a oldalt és az 1b oldal bő felét foglalja el, közvetlenül alatta kezdődik *Az Inisztónai Háború* című vers. A költemény szövege a 2a oldal bal felén folytatódik, majd az írás iránya jobbra kilencven fokot elfordul s a lap korábbi jobb felén két oszlopban halad tovább. Ugyanez az irány ismétlődik meg a 2b oldalon is: a bal oldal betelése után elforgatva a jobb oldalt írta tele a költő, majd újabb kilencven fokot forgatva, az eredeti irányhoz képest fejfelé lefelé írta le a vers utolsó öt sorát s a levelet lezáró két mondatot.

32 A K 751/1 143. tablóján található 1. szövegforrás ugyan méretében eltér a feltételezett szövegcsoporthoz többi részétől. A lap b oldalán *A' Látó* című vers végére Batsányi egy hurokszerű lezáró jelet tett, melynek alsó része most hiányzik – ez azt bizonyítja számunkra, hogy a lap a kézirat keletkezésekor valamivel hosszabb volt, s utólag levágtak belőle. Emiatt, s mivel a szövegforrás többi jellemzője megegyezik a feltételezett szövegcsoporthoz többi tagjának jellemzőivel, jogosnak gondoljuk a feltételezést, hogy ez a szövegforrás is a szövegcsoporthoz tartozik.

2.2.1.2. A' *Rab és a' Madár*. (1795.) MTA KIK Kt. Történl. 2r. 166

1801-ből származó autográf tisztázata, két egymásba hajtott lap, mely így nyolc oldalt tesz ki, ebből hét tartalmazza a verset, a nyolcadik pedig Kazinczy Ferenc feljegyzéseit. A vers vége csonka, a hiányzó részt Kazinczy vágta le.

2.2.2. Önálló kézirat értékű nyomtatványok

2.2.2.1. [*Levél Teleki Józsefhez, 1788*] MTA KIK Kt. M. Irod. Lev. 2r. 2

A levélhez mellékelve küldte Batsányi Ellinger János kassai nyomdász próbanyomatát, melyen egy *Tudósítás* és négy szöveg található: egy *Osszián*-fordítás prózában, Orczy Lőrinc *Szívbeli sóhajlás a bölcsesség után* című versének részlete, Baróti Szabó Dávid Milton-fordításából egy részlet s egy ismeretlen versrészlet.

2.2.2.2. [*Levél Szentjóni Szabó Lászlóhoz – próbanyomatok*] MTA KIK Kt. Ms 4825/62

A szövegförrás tíz lapot tartalmaz, ezek közül három lapon két-két vers van (az 1a-1b és 2a-2b oldalakon), heten pedig egy-egy (az 1b-2a oldalakon), ilyen módon tizenhárom verset tartalmaz a szövegförrás, melyek terjedelme a két verset tartalmazó lapok esetében 60 és 45 sor, az egy verset tartalmazóknál 51, 28 és 29. A szövegrészletek mindig a vers címével és alcímével kezdődnek (*Levél, Szentjóni Szabó Lászlóhoz, [Hazafiúi aggódás.]*), s a vers elejétől folyamatosan haladnak, de a két 60 soros változatban az utolsó sor a PM-ben megjelent változat 123. sora.

Tíz vers szövege mellett fel van tüntetve a betűtípus (például *Medián Octáv Párisi Gármondal*), nyolc oldalon korrektúra jelekkel vannak ellátva a szövegek. A szövegek között jelentős eltérés nincs, az apróbbak feltételezhetően tördelési hibák. A tervezett kritikai kiadásban a leghosszabb terjedelmű versrészlet lesz közölve.

2.2.3. Töredékek

2.2.3.1. MTA KIK Kt. Ms 10 218

A BJÖM lezárta után előkerült kéziratcsomag, tartalmát a harmadik kötet pótlásából ismerhetjük.³³ Legalább két vers szövegéből tartalmaz részleteket és a *Levél Szentjóni Szabó Lászlóhoz* című vershez kapcsolt lábjegyzeteket sorol fel.

2.2.3.2. MTA KIK Kt. RUI 8r. 80.

A több száz darabos kézirthalmaz tartalmaz körülbelül tizenöt autográf verses szövegförrást, melyek nem önmagukban állnak, tehát nem *neutrális szövegförások*. Pontosabb számukat megállapítani nehéz, mert egy részükről azt sem lehet kideríteni, számunkra releváns szövegförrás-e. Némelyik pár

33 BJÖM III., 763–768.

szavas töredékről nem deríthető ki egyértelműen, hogy verskezdemény-e, más versrészleteknek pedig nem biztos, hogy Batsányi a szerzője.³⁴

2.2.3.3. MTA KIK Kt. K 751/1

A több száz darabos kézírathalmaz tartalmaz körülbelül nyolc autográf verses *töredéket*. Az előző pontnál leírtak itt és a továbbiakban is érvényesek.

2.2.3.4. OSZK Kt. Quart. Hung. 1994.

Batsányinak 1793. április 1-én írt levelében található két bekezdés, mely nem más, mint a [*Levél, Szentjóni Szabó Lászlóhoz*] című vers 60–64. sora. Az öt verssornyi részlet két mondatot alkot, egy három- és egy kétsorosot, s a két mondat prózai szöveggént írva, két bekezdésben helyezkedik el. A szövegrész versjellegére utal, hogy az eredetileg verssorok elején álló szavak nagy kezdőbetűvel vannak írva. Ugyanakkor a prózai tördelés miatt nem válik el a szövegrész a levél többi részétől. E verses szövegforrást a *töredékek* között kell tárgyalni, hiszen nem önmagában, szöveggörnyezet nélkül áll, de nem is kapcsolható egyértelműen a levélhez olyan versmelléklet, mellyel szövegcsoporthoz köthetnénk.

2.2.3.5. OSZK Kt. Fol. Hung. 135.

A kézírattári jelzet 28. lapja a *Gróf Andráshy Mária Kis-Asszony' halálára* című verset tartalmazza, melyet Teleky József és Gvadányi János (!) versei követnek.

2.2.3.6. OSZK Kt. Quart. Hung. 4235.

A Kazinczy Ferenc által 1817-ben kiadott *Zrínyinek Minden Munkáji* (Pesten, Trattner János Tamás betűivel 's költségével) című kötet végén Batsányi többnyelvű bejegyzései (főként idézetek) állnak, s található itt egy papírlap, mely néhány latin és magyar verssort, s más jegyzeteket tartalmaz.

2.2.3.7. OSZK Kt. Analekta 492.

A kézírattári jelzet Batsányi *Osszián*-fordításának egy lapos töredékét tartalmazza ([*Kuchullin halálából*]), a lap hátoldalán latin nyelvű versrészlet található.

2.2.4. Neutrális kéziratok

2.2.4.1. MTA KIK Kt. Ms 10 218

A BJÖM lezárta után előkerült kéziratcsomag, tartalmaz három *neutrális szövegforrást*.

2.2.4.2. MTA KIK Kt. Ms 362

Kantz Zsigmond másolatai mellett két rövid autográf versrészletet tartalmaz.

³⁴ Uo.

2.2.4.3. MTA KIK Kt. K 754

Legalább négy költemény részlete található meg itt, közülük az *Inisthonai háború* és a *Szelmai dalok* című hosszabb szöveg.

2.2.4.4. MTA KIK Kt. RUI 8r. 80.

A több száz darabos kéziratthalmaz tartalmaz körülbelül negyven autográf verses szövegforrást.

2.2.4.5. MTA KIK Kt. K 751/1

A több száz darabos kéziratthalmaz tartalmaz körülbelül száztíz autográf verses szövegforrást.

2.2.4.6. OSZK Kt. Analekta 491.

Az *Egy Filozofusnak Érzékenységei* című vers tisztázati szövege, mely egy félbehajtott lap három oldalán helyezkedik el.

2.2.4.7. OSZK Kt. Fol. Hung. 135.

A kéziratári jelzet 31. lapja a *Virág Benedekhez Batsányi János [Búsongás]* című verset tartalmazza.

2.2.4.8. OSZK Kt. Quart. Hung. 1994.

A kéziratári jelzet alatt Batsányinak Aranka Györgyhöz írott levelei s ezeknek mellékletei találhatók, melyek közül három, önálló lapokon lévő vers *neutrális kézirat*.

2.2.4.9. PIM V. 2676.

Batsányi *Osszián*-fordításának egy lapnyi töredéke.

2.2.4.10. PIM V. 1947.

Egy félbehajtott lap négy oldalán *Virágnak Batsányi [Búsongás]* című vers található.

3. Táblázatok

1. táblázat

[Az 1808-as kötetterv töredéke] című szövegcsoporthot bemutató táblázat

1a	X. Előszó. (1808.)		1
1b	Az Előszó I. bekezdése itt indul.	Most [!]	
2a–b	(kikövetkeztetett lapok)		
3a	Az előszó II. bekezdése véget ér, elkezdődik a III. bekezdés.		2
3b	Folyt.	hijáb	
4a	Folyt.		3
4b	Folyt.	diá	
5a	Folyt.		4
5b	Folyt.	mond	
6a	Folyt.		5
6b	Folyt.	litt	
7a	Folyt.		6
7b	Folyt.	Nem	
8a	Folyt. A lap alsó háromnegyed része hiányzik.		
8b	Folyt. A lap alsó háromnegyed része hiányzik, a szöveg megszakad.		
9a	A lap tetején új bekezdés kezdődik, első szava: <i>Mind</i> .		7
9b	Az előszó VI. fejezete kezdődik.	tal	
10a	Folyt.		8
10b	Folyt.	Elh	
11a	Folyt.		9
11b	Folyt. A VII. bekezdés kezdődik.	jegyz	
12a	XI. Jegyzések		10
12b	Folyt.	Az	
13a	A lap felső harmada hiányzik.		11
13b	Folyt. A lap felső harmada hiányzik.	illő	
14a	Folyt.		12
14b	Folyt.	Je [!]	
15a	[és ditsőséges] tagja		16 !
15b	Folyt.	gyen	
16a	A 14b oldal folytatása		13
16b	Folyt.	a'	
17a	Folyt.		14

17b	Folyt.	l)	
18a	Folyt.		15
18b	Folyt.	tagj	
19a	A 15b oldal folytatása.		17
19b	Folyt.	vagy [!]	
20a–b	(kikövetkeztetett lapok)		
21a	<i>L.) Ő a többes számban imígyen szól...</i>		18
21b	Folyt.	én ról	
22a	Kitépelt lap széle, rajta azonosítatlan verssor-törödékek.		
22b	Feltételezhetően latin szöveg töredékei.		
23a	A 21b oldal folytatása.		19
23b	Folyt.	Igaz	
24a	Folyt.		20
24b	Folyt.	A'	
25a	Folyt.		21
25b	Folyt.	Első Könyv [!]	
26a–b	(kikövetkeztetett lapok)		
27a	<i>Ki tizennyoltz...</i>	Jegyz	22
27b	Folyt.	Fán [!]	
28a–b	(kikövetkeztetett lap, rajta a <i>Fánni</i> című vers)		
29a–38b	(kikövetkeztetett lapok, rajta a <i>Búsongás</i> című vers)		
39a	A <i>Búsongás</i> című vershez kapcsolt jegyzet.		23
39b	Folyt. A <i>Búsongás</i> című vershez kapcsolt jegyzet vége.	–	
40a	Laptöredék, <i>Vídully gyász</i> ...		
40b	Laptöredék. Folyt.	Az	
41a	Laptöredék. Folyt.		
41b	Laptöredék. Folyt.	–	
42a–50b	Legalább kilenc lap kivágva, szöveg nem található rajtuk.		
51a	<Tünődés>		24
51b	Folyt.	Gond	
52a	Folyt. A lap alsó része hiányzik.		25
52b	Verstöredék, feltehetően az előző oldalon kezdődő (hiányzó) vers-jegyzet folytatása. A lap alsó része hiányzik.		
53a–54b	Legalább két lap hiányzik		
55a	A lap felső harmada hiányzik. Két verssor, alatta lezáró jel, a lap alján jegyzés a) pontja.		26
55b	A lap felső harmada hiányzik, a maradék kétharmad részt kitölti a jegyzet b) pontja	c)	

56a–58b	Legalább három lap kivágva, szöveg nem található rajtuk.		
59a	Laptöredék, az alsó részen verssorok kezdődnek.		
59b	Laptöredék, csak az őrszó maradt meg.	Add	
60a	Laptöredék, a felső részen verssorok első részei.		
60b	Laptöredék, verssorok végei.		
61a–b	Kivágott, szövegtöredéket nem tartalmazó laptöredék.		
62a	Laptöredék, verssorok első betűi.		
62b	Laptöredék, csak az őrszó olvasható.	Te	
63a	Laptöredék, verssorok elejei a lap felső részén. Folyt.		
63b	Laptöredék, szöveget nem tartalmaz.	–	
64a–70b	Legalább hét kivágott, kitépelt lap maradéka.		
71a	Laptöredék, verssorok első betűi.		
71b	Laptöredék, csak az őrszó töredéke olvasható.	...h	
72a	Laptöredék, verssorok első szavai. Feltehetően az előző oldal folytatása, az első szó: Imhol.		
72b	Laptöredék, verssorok utolsó betűi.	'S	
73a	Laptöredék, verssorok első szavai. Folyt.		
73b	Laptöredék, szövegrészletet nem tartalmaz.	–	
74a–77b	Legalább négy kitépelt lap maradványai.		
78a	<i>Beszéd. 1798. (Töredék.)</i>		27
78b	Folyt.	<külső>	
79a	Folyt.		28
79b	Folyt.	a'	
80a	Folyt.		29
80b	Folyt.	men	
81a	Folyt.		30
81b	Folyt.	's	
82a	Folyt.		31
82b	Folyt.	Illyen	
83a	Folyt.		32
83b	Folyt.	meg	
84a	Folyt.		33
84b	Folyt. A szöveg vége, lezáró jel.	Jegyzések	
85a	Folyt. A lap alja hiányzik.		34
85b	Folyt. A lap alja hiányzik, de az őrszó megmaradt.	folym	
86a–88b	Legalább három kitépelt lap.		
89a–b	Üres.		

2. táblázat

[Az 1827-es kötetből kivett versek] című szövegcsoporthat bemutató táblázat

	A csoportba nem illeszkedő kéziratok	Szövegcsoporthat		
1a	T. N. Aba-Uj Vármegye' Öröm- ünnepére (vonalas)			1
1b	Folyt.			
2a	Folyt.			2
2b	Folyt.			
3a	Folyt.			3
3b	Folyt.			
4a	Folyt.			4
4b	Folyt. A lap alján lezáró jel, de apróbb betűkkel erre ráírva folytatódik a vers. Füzet vége.			
5a		VIII. 15.) T. N. Aba-Új Vármegye' öröm-ünnepére (őrszó: Isten)	23	1
5b		üres		
6a		Folyt. (őrszó: Mint)	24	2
6b		üres		
7a		Folyt. (őrszó: Ősi)	25	3
7b		üres		
8a		Folyt. (őrszó: 'S)	26	4
8b		üres		
9a		Folyt. (őrszó: De)	27	5
9b		üres		
10a		Folyt. A lap alján lezáró jel.	28	6
10b		Üres. Füzet vége.		
11a	Hg Hohenlohe Károlné... (őrszó: Fes) (vonalas)			1
11b	üres			
12a	Folyt. (őrszó: És)			2
12b	üres			
13a	Folyt. (őrszó: Mut)			3
13b	üres			
14a	Folyt. (őrszó: Tud)			4
14b	üres			

	A csoportba nem illeszkedő kéziratok	Szövegcsoport		
15a	Folyt. (örszó: Ím)			5
15b	üres			
16a	Folyt. A verset lezáró jel.			6
16b	Üres. Füzet vége.			
17a		X. 17.) <i>H. Hohenlohe Károlnéhoz,</i> ... (örszó: Soh)	<31> 29	1
17b		üres		
18a		Folyt. (örszó: Te)	<32> 30	2
18b		üres		
19a		Folyt. (örszó: Mut)	<33> 31	3
19b		üres		
20a		Folyt. (örszó: Meg)	<34> 32	
20b		üres		
21a		Folyt. A verset lezáró jel.	<35> 33	4
21b		Üres. Füzet vége.		
22a		XV. 18.) <i>Déli György Késerves...</i> (örszó: Ah)	117	1
22b		üres		
23a		Folyt. (örszó: Illy)	118	2
23b		üres		
24a		Folyt. (örszó: Oh)	119	3
24b		üres		
25a		Folyt. (örszó: Min)	120	4
25b		üres		
26a		Folyt. (örszó: De)	121	5
26b		üres		
27a		Folyt. A vers végén nem áll lezáró jel.	122	6
27b		Üres. Füzet vége.		
28a		<i>Vidik Ének. 12</i> (örszó: Hagyd)	144	1
28b		üres		
29a		Folyt. A lap sarka (az örszó és az oldalszámozás helye) hiányzik.	145	
29b		üres		
30a		Folyt. A lap teteje hiányzik. (örszó: VII dik)	[146]	2
30b		üres		

	A csoportba nem illeszkedő kéziratok	Szövegcsoport		
31a		VIIIdik Ének. (őrszó: Míg)	147	3
31b		Üres. Füzet vége.		
32a		VIII<X>dik Ének. (őrszó: Ott)	153	4
32b		üres		
33a		Folyt. (őrszó: Te)	154	5
33b		üres		
34a		Folyt. (őrszó: Oh)	155	6
34b		üres		
35a		Folyt. (őrszó: Míg)	156	7
35b		üres		
36a		Folyt. (őrszó: Di)	157	8
36b		üres		
37a		Folyt. (őrszó: Nem)	158	9
37b		üres		
38a		Folyt. (őrszó: Ő)	159	10
38b		üres		
39a		Folyt. A vers vége, nem követi lezáró jel. (őrszó: XI dik)	160	11
39b		üres		
40a		IXdik (XI-ből jav.) Ének. (őrszó: Az)	161	12
40b		üres		
41a		Folyt. (őrszó: De)	162	13
41b		üres		
42a		Folyt. (őrszó: Ébr)	163	14
42b		üres		
43a		Folyt. (őrszó: Vesd)	164	15
43b		üres		
44a		Folyt. (őrszó: XIIIdik)	165	16
44b		üres		
45a		X (XII-ből jav.)dik Ének. (őrszó: A')	166	17
45b		üres		
46a		Folyt. (őrszó: Mély)	167	18
46b		üres		
47a		Folyt. (őrszó: Inti)	168	19
47b		üres		

	A csoportba nem illeszkedő kéziratok	Szövegcsoport		
48a		Folyt. (örszó: Int)	169	20
48b		üres		
49a		Folyt. (örszó: A')	170	21
49b		üres		
50a		Folyt. A vers után nem áll lezáró jel. (örszó: XIIIdik)	171	22
50b		üres		
51a		<i>XI (XIII-ből jav.)dik Ének.</i> (örszó: Szolg)	172	23
51b		Üres. Füzet vége.		
52a		Folyt. (!) (örszó: Zengd)	173	24
52b		üres		
53a		Folyt. (örszó: Kösd)	174	25
53b		üres		
54a		Folyt. (örszó: Ott)	175	26
54b		üres		
55a		Folyt. (örszó: Ép)	176	27
55b		üres		
56a		Folyt. (örszó: XIVdik)	177	28
56b		üres		
57a		<i>XII (XIV-ből jav.) Ének.</i> (örszó: Bó)	178	29
57b		üres		
58a		Folyt. (örszó: Bold)	179	30
58b		üres		
59a		Folyt. A vers alatt lábjegyzet, alatta verset lezáró jel.	180	31
59b		üres		

3. táblázat

Összesítő táblázat a magyar nyelvű versek nyomtatásban megjelenésének időpontjairól

	MH	MM	HMNT	HV	EM	HM	SzA	EÉT	TGy	V	PM
1. Biztatás										1827	1835
2. A haldokló Orczy Istvánhoz	1785										
3. Báró Orczy István halálára		1790									
4. Felírás		1788	1789								
5. Fánnihoz		1789									
6. Klórishoz				1791							
7. Báróti Sándorhoz		1789		1791							
8. Etendire		1792								1827	1835
9. Búcsúvétel		1792								1827	1835
10. Gróf Andráshy Mária kisasszony halálára											
11. Születési vers		1789									
12. A martinyesti ütközetten elesett...		1790								1827	1835
13. Serkentő válasz		1790								1827	1835
14. A franciaországi változásokra		1790									
15. T. N. Aba-új vármegye...		1790	1790								
16. Herceg Hohenloche...		1792									
17. Búsongás										1827	1835
18. Batthyány Alajoshoz											
19. A látó											
20. Tartóztatás											1835
21. Esdeklő panasz		1792	1791							1827	1835

	MH	MM	HMNT	HV	EM	HM	SzA	EÉT	TGy	V	PM
22. Egy nevendék bükkfához							1822			1827	1835
23. Serkentő Ének							1826			1827	1835
24. Egy híres verselőre										1827	1835
25. Bartsaihoz							1822			1827	1835
26. Az európai hadakozásokra							1822			1827	1835
27. Levél Szentjóni Szabó Lászlóhoz											1835
28. Levél, egy régi várból										1827	1835
29. Üssön akármikor											
30. Mozart varázsfuvolájából											
31. Verseggy Ferenchez											
32. Gyötrődés							1821			1827	1835
33. Egy szerencsétlen ifjú sírójánál							1826			1827	1835
34. Három töredék											
35. Lina panasza							1826			1827	1835
36. Vigasztalás							1821			1827	1835
37. Tűnődés (Jer már...)							1825			1827	1835
38. A rab és a madár							1822			1827	1835
39. A szenvedő							1825			1827	1835
40. Ama dicső magyar											
41. A szerencséhez											
42. Felelet											
43. Báróti Sándor képe alá										1827	1835

	MH	MM	HMNT	HV	EM	HM	SzA	EÉT	TGy	V	PM
44. A Keszthelyi hajóra							1822			1827	1835
45. Imhol ma is...											
46. Mi jót tettél a hazának?											
47. Készület											
48. A ki miként vet											
49. Enyhülés s viszont-ajándék							1826				1835
50. A bújdosók							1821			1827	1835
51. Tűnődés (Ha ki...)							1826			1827	1835
52. A bölcsnek állhatatossága							1826			1827	1835
53. A hazai nyelv és tudományosság									1825	1827	1835
54. A magyar lantos											1835
55. A magyar író											1835
56. A látók titka											1835
57. Intő szózat							1824	1824		1827	1835
58. Várna és mohács											
58/1 Kisfalud Hímhíhez											1835
58/2 Első Ulászló Szegeden											1835
58/3 Déli György látása							1824			1827	1835
58/4 Majthényi Barta keserve											1835
59. A magyar költő idegen messze földön											
59/1 Első ének										1827	1835
59/2 Második ének										1827	1835
59/3 Harmadik ének										1827	1835

	MH	MM	HMNT	HV	EM	HM	SzA	EÉT	TGy	V	PM
59/4 Negyedik ének										1827	1835
59/5 Ötödik ének										1827	1835
59/6 2/Első ének											1835
59/7 2/Második ének											1835
59/8 2/Harmadik ének											1835
59/9 2/Negyedik ének						1818					1835
59/10 2/Ötödik ének						1818					1835
59/11 2/Hatodik ének						1818					1835
59/12 2/Utolsó ének											1835
73/1 Osszián Utolsó éneke		1788									
73/2 Fingál első énekéből											
73/3 Oszkár halála		1789									
73/4 Karthon		1792									
73/5 Kuchullin halálából											
73/6 Az inisthónai háború					1816						
73/7 A szelmai dalok											